

ZNANSTVENO ZNANJE O „NARATIVNOM ZNANJU” USMENIH PREDAJA

(Evelina Rudan, *Vile s Učke: Žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb – Povijesni i pomorski muzej Istre, Pula 2016.)

Priča je u pisanoj književnosti ekvivalent za ono što su ruski formalisti nazivali fabula u odnosu na siže, a sličnim terminološkim parovima (priča/pripovjedni tekst; priča/diskurs) naratologiji je osiguran prostor za analitičku razradu odnosa između logike radnje i sintakse likova i njihovih konkretnih realizacija u pripovjednom tekstu. Priča je za usmenu književnost krovni naziv za sve narativne prozne vrste (Bošković-Stulli), ali razlika je mnogo značajnija no što je to vidljivo iz terminoloških parova. Priča je u usmenoj književnosti neodvojiva od čina pričanja koji izvodi

„živ čovjek” s osobnim i tjelesnim jastvom u aktualnoj pripovjedačkoj situaciji pred konkretnom publikom u konkretnom kontekstu i ti su složeni komunikacijski procesi neopisivi *gnostičko-nominalističkim* instrumentarijem klasične naratologije. Priča je u folkloru polifunkcionalna i predstavlja poseban oblik „narativnoga znanja” (Lyotard) s vlastitim pragmatičkim pravilima igre, među kojima su i imanentna žanrovska ograničenja, a među mnogobrojnim narativnim folklornim žanrovima predaje su zasigurno i povlašteni oblik „narativnoga znanja” i jedna od

optjecajnijih vrsta, koja u posljednjih pedesetak godina zaokuplja sve veći broj folklorista. Znanstvena monografija Eveline Rudan posvećena je upravo žanru predaje, konkretnije jednoj njezinoj podvrsti (mitske ili demonološke predaje), a njezina je „dodana“ vrijednost u tomu što je plod vlastitih terenskih istraživanja te donosi inovativne tipologijske modele žanra provjerene na konkretnom korpusu lokalnih istarskih predaja, kao i nove znanstvene spoznaje koje mogu niknuti samo iz suradničkoga udjela u nastanku predajnih priča.

Predmetnu građu knjige čine rukopisne zbirke sa širega područja Istre, među kojima je većina rezultat autoričina vlastitoga terenskog istraživanja provedenoga od 2000. do 2003. godine. Područje istraživanja motivirano je ciljevima i svrhom istraživanja, kao i za istraživanje neophodnim jezičnim kompetencijama (autorica je podrijetlom Istranka, a po primarnom zvanju kroatistica te posjeduje potrebna znanja i vještine za vjernu transkripciju i filološku obradu usmenoknjiževne građe). K tomu njezino poznavanje istarskih lokalnih zajednica i govornih idioma pružilo je pretpostavke za dobro uspostavljanje odnosa s kazivačima/pripovjedačima, kao i za sudioničko kreiranje pripovijedanja u polustrukturiranim ili slobodnim intervjuima, što je uz poznavanje teorijskih znanja i meto-

doloških pretpostavki istraživanja rezultiralo i dubinskim i znanstveno utemeljenim ekstenzivnim uvidom u područje istraživanja.

Autorica polazi od istraživačke hipoteze da predaje s tradicionalnim tematskim inventarom nisu nestale iz aktivnoga folklornog pripovjedačkog repertoara, a njihova „živost“ i optjecajnost u novim oblicima ili u inačicama ovisi o kontekstualnim uvjetima i narativnim strategijama. Ta se istraživačka hipoteza provjerava na ograničenom korpusu: jednoj žanrovskoj podvrsti predaja (demonološke ili mitske predaje) i na geografski ograničenom prostoru (Istra), što osigurava provjerljivost i egzaktnost rezultata istraživanja, dok se heuristička razrada teze odvija uspostavom autoričina inventivna teorijsko-metodološkoga koncepta, što jamči sustavnost i primjenjivost istraživanja. U tom su konceptu ključni pojmovi „narativna plodnost“, „formule vjerodostojnosti“ i „distributivni podaci“, koji s obzirom na egzaktnost i kodificiranost definiranja te razine uključenosti u istraživanju imaju status znanstvenih termina. Uz iscrpnu analizu žanrovskih značajki predaje i njezinih narativnih, kontekstualnih, izvedbenih i poetoloških dimenzija, autorica predajnu priču motri i kao antropološku kategoriju odgovornu za održanje komunikacijskoga i kulturnoga pamćenja, važnu u ispu-

njenju narativnih, kognitivnih, estetskih i emotivnih potreba pojedinaca i zajednice, što njezinu istraživanju donosi multidisciplinarnu dimenziju i pruža pouzdane smjernice za nova istraživanja u širem krugu srodnih humanističkih disciplina.

Prva istraživačko-znanstvena cjelina (*Žanrovske karakteristike demonoloških predaja*), strukturirana u četiri poglavlja, donosi opširan uvid u prethodna istraživanja iz područja predaja i bliskih usmenoprotnih vrsta (K. V. Čistov, C. W. von Sydow, O. Syrovátka, F. W. Schmidt, R. W. Brednich, F. Ranke, A. Jolles, V. Propp, L. Rörich, M. Lüthi, H. Bausinger, L. Dégh, A.-L. Siikala, M. Bošković-Stulli, V. Biti, D. Zečević, J. Kekez, Lj. Marks, S. Botica, J. Božanić, R. Jambrešić i dr.), poseban osvrt na standardno žanrovsko određenje predaje prema bajci kako bi se podrobno objasnile njihove kontekstualne i tekstualne razlike te sintetski opis triju oblika predaja (kronikat, memorat, fabulat). Središnje je poglavlje ove cjeline tematska podjela predaja i analitička razrada posebne žanrovske podvrste demonoloških predaja kao užega istraživačkog područja rada. U tom poglavlju autorica podrobno opisuje naziv, ključne postupke i funkcije demonoloških predaja s posebnim osvrtom na likove, tekstne signale i kontekstualne odrednice te definira i analitički raščlanjuje gradbene ele-

mente predaja (distributivni podaci, formule vjerodostojnosti, događaj predaje), što je ujedno i temeljni analitički instrumentarij istraživanja.

U drugoj cjelini (*Kontekst predaja*) autorica se bavi za usmenoknjiževne žanrove iznimno važnim kontekstom razlučujući dvije razine: društveni kontekst, kao ukupnost društvenih okolnosti koje omogućuju proizvodnju, razumijevanje i značenje demonoloških predaja te uži kazivački kontekst sličan situacijskom kontekstu u lingvistici, odnosno konkretnu situaciju u kojoj se predaja ili predaje pripovijeda. Važno je istaknuti da autorica poštuje imanentne značajke usmenoknjiževnoga konteksta i primjerenu pozornost posvećuje specifičnim društvenim kontekstualnim indikatorima (proces dolaska do kazivača, kazivačev pogled i objašnjenje konteksta) te posebnu pozornost izdvaja, opisuje i analizira modaliteta kazivačkoga konteksta (pitanje vlastite istraživačke legitimacije, različitih modaliteta kazivanja i kazivačkih situacija, interaktivnosti, pojma i statusa kazivača i pripovjedača).

Četvrta cjelina (*Kratak pregled dosadašnjih zapisa demonoloških predaja u Istri*) donosi pregled svih dosadašnjih zapisa od 17. stoljeća (Valvasor) do recentnih zapisa na Katedri za hrvatsku usmenu književnost Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i prikupljanja građe za

potrebe vlastitoga istraživanja (vlastite rukopisne zbirke).

Peta cjelina (*Nadnaravna bića, bića s nadnaravnim sposobnostima i nadnaravne pojave*) kao tematsko žarište istraživanja donosi sustavnu tipologiju tradicionalnih likova i tema demonoloških predaja s opširnim opisom sklopa vjerovanja i znanja o predajnim protagonistima, njihovim nominalnim i značenjskim inačicama, narativnim funkcijama, kao i o identitetnim značajkama i izvedbenom kontekstu s ciljem utvrđivanja njihove narativne plodnosti prema zatečenom stanju u istarskim lokalnim zajednicama. Terminom distributivni podaci (relativno prilagodljiv skup podataka o nadnaravnim bićima verbaliziran u tekstu, ali ih potencijalni sudionici kazivačkih/pripovjedačkih situacija u jednoj ili više bliskih zajednica mogu i otprije poznavati) autorica uspješno rješava opis kompleksnih recepcijskih i emisijsko-produktivnih procesa, s posebnim osvrtom na nastanak i optjecaj tradicijskih predaja u serijama i/li inačicama. Ova je cjelina strukturirana u osam poglavlja prema uspostavljenoj tipologiji nadnaravnih bića, bića s nadnaravnim sposobnostima i nadnaravnih pojava (*Krsnik i drugi pomagači, Štrige i štriguni, Mora, Orko, Mrtvi, Vile, Nadnaravne pojave, Kljuka*).

U šestoj cjelini (*Sekundarne demonološke predaje*), autorica opi-

suje i analizira onu skupinu predajnih priča koje odstupaju od tradicionalnih demonoloških protagonista ili tema, ali kazivači ih jasno smještaju u kazivačku situaciju tipičnu upravo za demonološke predaje i njihova su pričanja ovisna o implicitnom ili eksplicitnom znanju i distributivnim podacima vezanima upravo uz demonološke predaje. U završnom poglavlju istraživačko-analitičkoga dijela monografije iznose se rezultati istraživanja i smjernice za nova istraživanja s posebnim osvrtom na koncept „narativne plodnosti” prema kojemu se mogu stupnjevito rangirati pojedini nadnaravni likovi (visok stupanj narativne plodnosti imaju likovi poput krsnika, štriga i mora te teme vraćanja mrtvih, dok manju narativnu plodnost imaju likovi orka, vila i vukodlaka). Nakon istraživačko-analitičkoga dijela knjige slijedi izbor tekstova iz rukopisne građe, koji je kao posljednja cjelina integralno uključen u knjigu i prati ga rječnik manje poznatih izraza. Knjiga sadrži i vrijedne priloge: popis rukopisnih zbirki i kazivača (42 vlastite rukopisne zbirke), popis literature i izvora, kazalo (imena i pojmova) te primjerenu znanstveno-kritičku opremu: bibliografske bilješke inkorporirane u tekst i numerirane bilješke u podnožju teksta (fusnote) koje služe kao komentar ili uputa na reference iz teorijske i predmetne literature.

Pored toga što donosi sistematizaciju postojećih spoznaja, ova monografija i u sadržajnom i u metodološkom pogledu otvara disciplinarne mogućnosti koje nadilaze nacionalni kontekst i omogućuje komparativno istraživanje u srodnim istraživačkim poljima europske i svjetske folkloristike. Izborom iz usmenoknjiževne građe, integralno uključenoj u knjigu, ona ujedno popunjava korpus hrvatske usmene književnosti važnom istarskom regionalnom dionicom, prikupljenom, opisanom i klasificiranom prema svim pravilima struke. Njezin je znanstveni doprinos vidljiv i na analitičkoj i na teorijsko-metodološkoj razini, a rezultati istraživanja primjenjivi su u matičnim znanstvenim disciplinama, posebice u budućim filološkim i folklorističkim studijama o predajama i srodnim usmenoknjiževnim žanrovima, kao i u širem krugu humanističkih disciplina (etnologija, kulturna antropologija), a svoju primjenu, posebice u uvodnim teorijsko-metodološki razrađenim poglavljima zasigurno ima i u visokoškolskoj nastavi.

Primijenivši suvremene folklorističke spoznaje i metodološka uporišta, autorica nije zaboravila na potrebu pedantnoga, iscrpnoga i pouzdanoga filološkog opisa usmenoknjiževnoga teksta, kao jedne inačice ili jednoga pripovijedanja priče. K tomu nositelj čina pripovijedanja u njezinoj je monografiji

u većini primjera pripovjedač ili pripovjedačica, a ne kazivač ili kazivačica. Kolizija sa standardnim naratološkim pojmovima izbjegnuta je dihotomijom između inducirane (kazivačke) situacije i prirodne (pripovjedačke) situacije. Pripovjedačko umijeće u punoj se mjeri dakle ostvaruje u prirodnoj pripovjedačkoj situaciji i tada kazivačka uloga ima pripovjedalačku kvalitetu. Može se dakako dogoditi da inače vrsni pripovjedači kod „naručenoga” pripovijedanja (kazivanja) pred stranim licem skriju ili zakažu u svojim pripovjedačkim vještinama, ali tekstovi priča u monografiji pokazuju kako je autorica uspješno ovladala *etnografijom slušanja* i sudionički pomogla u nastajanju vrsnih priča. Možemo zamisliti kako je etosom slušanja poticala tkanje živih predajnih priča. Prema valentnosti folklorne komunikacije koja predviđa zamjene uloge (slušatelj/pripovjedač/lik) možemo zamisliti kako će ulogu slušateljice/istraživačice Evelina Rudan u nekoj novoj pripovjedačkoj situaciji zamijeniti ulogom pripovjedačice nove inačice priče koja je bila ispriповijedana tijekom istraživanja. Moguće je također da iz tih pripovjednih događaja induciranih istraživanjem nastane neka nova priča u kojoj će istraživačica preseliti na dijegetsku razinu i postati lik nekih novih priča njezinih pripovjedača uključenih u istraživanje.

Da bi bio društveno biće, čovjek je pripovijedajuće biće tj. *homo narrans* (Fisher, Niles), piše autorica u predgovoru, i iz te uloge ne može iskočiti ni kada piše znanstvenu knji-

gu koja se bavi pričama. Mogli bismo otići i korak dalje. Mi razumijemo njezinu znanstvenu knjigu, zato što smo u stanju zamisliti priču o njezinu nastajanju.

Ružica Pšihistal